

УДК 316.2 : 316.42
Петре Георгиевски
Филозофски факултет
Институт за социологију
Скопље, Р. Македонија

СОЦИОЛОГИЈА КАО КРИТИКА ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ*

Резиме

У раду се полази од тезе да је друштвена промена онтолошка категорија и због тога је неопходно да као компонента буде конститутивни део дефиниције предмета социологије. Социологија је настала као посебна наука на раскршћу прелаза из традиционализма у модернизам који се карактерише индустријском револуцијом, политичком и интелектуалном (победа рационализма, науке и позитивизма).

У тексту, затим следи кратак преглед теоријских парадигми о друштвеној промени, како оних класичних (структуралног функционализма и еволуционизма, теорија конфликта и симболичког интеракционизма), тако и академске актуализације „теорије завере” и теорије културне промене (П. Штомпка).

Трећи део чланка односи се на актуализацију Марксовог концепта критике свега постојећег и метанаучни аспект критике социологије. У овом контексту се разматра и тространа природа социологије (Н. Смелсер): социологија као наука; као хуманистика и као уметност. Социолози почевши од 70-тих година прошлог века па до данас говоре о кризи социологије, а неки говоре и о повезаности кризе друштва и кризе данашњег света. О критици социологије као и критици друге модерне (У. Бек) или постмодерне (З. Бауман) критички се промишља у трећем делу овог чланка.

Кључне речи: социологија, друштвена промена, теоријске парадигме, критика друштвене промене, метасоциолошки аспект критике.

Увод

Настанак социологије је уско повезан са процесом друштвених промена. Фигуративно се може рећи да социологија и друштвена промена иду руку под руку. Наиме, социологија се рађа из промене или транзиције од традиционалног у модерно друштво; она се појављује на раскршћу следећих револуција: политичке (француска револуција); економске (индустријска револуција) и интелектуалне (победа рационализма, науке и позитивизма); укратко на прелазу од традиционализма у модернизам. Одатле, према речима Филипа Кабена (Cabin, 2000: 1-2), она је резултат модерности, рођена са жељом да се проучи и схвати друштво и да се утиче на његову промену.

* Рад је саопштен на научном скупу *Изазови и донети савремене социологије друштвеног развоја* који је одржан на Филозофском факултету у Нишу 25. и 26. маја 2008. године. Организатори скупа били су Департман за социологију и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.

Социологија се развија или пада у кризу исто тако као што се развија или пада у кризу друштво које проучава и критички промишља, или се претвара у његов сервис.

Међутим, не пада у кризу само неки тип конкретног друштва, него се и читав модерни свет налази у кризи. Дуготрајна криза која траје у свету, а и у социологији као науци и у критичкој рефлексiji о друштву, свету и њиховој промени, само је сигнал да ће се неминовно десити промена у друштву, свету и у социологији.

Са метасоциолошке тачке гледишта, социологија је настала као критика друштвене промене и у њеној позитивистичкој и у марксистичкој оријентацији. Стога запостављање њене критичке компоненте друштвене промене њу претвара претежно у сервис или апологију друштвених и политичких елита и центара моћи.

Не улазећи шире у ову релевантну проблематику, циљ овог рада је да укратко покуша да елаборира следећа три питања: 1) Друштвена промена као конститутивни елемент предмета социологије и њена амбивалентна улога; 2) Савремене теоријске парадигме о друштвеној промени и 3) Обнова социологије као критике друштвене промене.

*Друштвена промена као конститутивни елемент
предмета социологије и њена амбивалентна улога*

Друштвена промена је шира и онтолошка категорија. Онтолошки, друштво није ништа друго него промена, процес кретања и трансформација, акција и интеракција, продукција и репродукција, константно настајање, а не скамењено, статично постојање. Одатле, динамичка перспектива је једини онтолошки приступ према друштву, сматра Пјотр Штомпка (Sztompka, 2000: 275).

Свакако, ово сазнање потиче још од почетка настајања социологије као научне дисциплине. У ствари, класична социологија је рођена као наука друштвене промене на макро нивоу; епохалне, грандиозне промене од традиционалног ка модерном друштву. Њено карактеристично поље била је „прва велика транзиција” (Polanyi) оличена у индустријализацији, урбанизацији, масовном образовању и масовној култури. Даље, социологија се фокусира на „другу велику транзицију” представљену преко аутоматизације, роботизације, повећаног значаја „слободног времена” и путовања. Затим, она се оријентише ка „трећој великој транзицији”, пре свега бављењем револуцијом у комуникацијама и информацијама, крећући се ка „глобалној старости” (Албоу) и „сазнању друштва” (Ibid.); оријентација више ка противречном процесу глобализације или „политике глобализације” (Бурдије), а све мање према социјалним последицама најоштријих облика неолибералног капитализма које снажно утичу на повећање јаза између богатих и сиромашних (богати постају богатији, а сиромашни све сиромашнији, као што утичу и на наглу

фрагментацију живота индивидуе и ширих друштвених слојева). Овде можемо додати велику радикалну промену – распад реалсоцијалистичког ("комунистичког") поретка као неуспех модерне (З. Бауман).

Насупрот друштвеној промени може се говорити о равнотежи, еквилибриуму друштва као што то ради класични функционализам у социологији, о чему ће бити речи касније. Такође, може се говорити и о релативној друштвеној стагнацији, која у одређеним периодима захвата одређене историјске типове друштва. Класичан пример описа релативне друштвене стагнације даје К. Маркс у раду „Британска владавина у Индији”. У њему он је јасно показао да се до доласка Британаца у Индију то друштво налазило у релативној стагнацији, да је било промена али незнатних, као и што је показао шта значе техничко-технолошке иновације као што су изградња железница, рудника и индустрије за укупне економске, социјалне, политичке и културне промене.

Према енглеском социологу Гордону Маршалу (Marshall, 1998: 64) друштвена промена је један од централних проблема социологије. Према његовом схватању, "од свих друштвених наука, социологија је та која се највише интересује за промене и конфликте у ширем друштву. Опсег дисциплине и релевантност аргумената о којима се расправља, још увек њу чине једном од најужбудљивијих друштвених наука" (Ibid., п. 629).

Друштвена промена као шира и онтолошка категорија има различите облике. Наиме, промене могу бити прогресивне или развојне и регресивне или назадне, еволутивне и револуционарне (шире о овоме, Поповић, 1974: 297). Често се у социолошкој литератури друштвена промена своди или редукује на друштвени развој, што је свакако погрешно. Социологија у настајању је дефинисана као наука о реду и друштвеном прогресу (Конт). Међутим, касније је расправа о прогресу била поткопана расправом о друштвеној кризи. Дуготрајна криза друштва, према једном броју социолога, снажно утиче на појаву кризе социологије као науке (Х. Бек, З. Бауман), о чему ће касније бити речи.

Међутим, ако је друштвена промена универзална и онтолошка категорија, поставља се питање како се може дефинисати и да ли је она уграђена као конститутивни елемент предмета социологије?

Један број социолога не дефинише овај кључни концепт социологије, сматрајући да се сам по себи подразумева. Ипак, као такав концепт или појам, неопходно је да се дефинише. Дефиниција овог концепта коју даје социолог Пјер Ансар (Ansart) је одговарајућа за циљеве овог чланка:

Друштвена промена је „значајна трансформација, парцијална или општа, друштвеног система у његовим саставним деловима и начинима делања” (Ansart, 1999: 68).

Из садржаја ове дефиниције јасно произлази покушај аутора да помири холистички приступ (трансформација друштвеног система и његових делова) и приступ „методолошког индивидуализма (трансформација у начинима делања). Овај покушај помирења ових различитих приступа у социологији је

резултат обновљене дебате деведесетих година прошлог века о томе да ли су друштвене структуре одвојене и независне од индивидуа, актера и да ли утичу на њихово понашање (заступници холизма и позитивизма) или су пак, примарна делања (акције) индивидуа у стварању различитих облика друштвене структуре и њихових промена. На тај начин онтолошка категорија „друштвена промена” добија предметну и методолошку димензију у социологији као науци.

На ову онтолошку димензију социолошког метода и социолошког истраживања, указује Ален Брајман (Bryman, 2001: 4). Он поред изношења *епистемолошких* питања (која се односе на оно што се сматра одговарајућим знањем о друштвеном свету), указује и на *онтолошка* питања (која се односе на то да ли се друштвени свет сматра као нешто споља од друштвених актера или као нешто што су људи створили у процесу формирања или обликовања). На основу одговора на ова питања у методологији су настали следећи правци: објективизам и конструкционизам.

У погледу предметног одређења социологије, чак и код утицајнијих савремених социолога, онтолошка категорија „друштвена промена” не налази се као конститутивна компонента. Као илустрацију, овом приликом навешћу три дефиниције социологије – социолога Н. Смелсера, Е. Гиденса, као и социолошкиња Џејн Л. Томпсон и Џудит Присли.

Смелсер дефинише социологију као „једну од друштвених наука, која проучава понашање људи и функционисање друштвених институција. Свака од ових области знања има своје карактеристичне црте, али оне се често поклапају (Смелсер, 1998: 20).

Е. Гиденс пише да „социологија проучава друштвени живот човека, група и друштва. То је занимљива и изазовна наука, јер је њен предмет проучавања наше сопствено понашање као друштвеног бића. Поље социолошких истраживања изузетно је широко и креће се од анализе случајних сусрета на улици између појединаца до истраживања друштвених процеса” (Giddens, 2006: 4).

Обе дефиниције предмета социологије Н. Смелсера и А. Гиденса не садрже онтолошку категорију „друштвене промене”, што не значи да у другим деловима својих уџбеника социологије не говоре о друштвеној промени. Тако, Смелсер је покушао да да један систематски функционалистички покушај Мертонове оријентације специфицирања структурних детерминаната промене у раду *Друштвена промена у индустријској револуцији* (1959) анализирајући, при том, односе између раста и организације памучне индустрије и структуре породице Енглеске у XIX веку. У овом раду, Смелсер је предложио модел за објашњење диференцијације друштвених система на основу анализе начина на који ова два посебна система реагују у односу на силе промена. У својим наредним прилозима, на пример, у *Теорији колективног понашања* (1963), Смелсер прецизира овај модел и примењује га у анализи различитих типова колективног делања. Он концептуализује друштвену промену као "вредносно надопуњен процес" у којем је неколико услова или фаза одговарајуће комби-

новано пре него што изазову друштвену промену (наведено према Marshall-у, Ibid., п. 65). Према Маршалу, овај приступ минимализује, али не игнорише потпуно непосредније узроке друштвене промене. Почетком деведесетих година прошлог века, Смелсер је применио своју теорију о друштвеној промени у истраживању образовања радничке класе у Енглеској у књизи *Друштвена парализа и друштвена промена* (1991).

Гиденс, пак, у оквиру поглавља наведене књиге „Култура и друштво” један део насловио је „Друштвена промена”, док је треће поглавље насловио „Свет који се мења” које је, у ствари посвећено тематици о глобализацији, његовој омиљеној теми. Међутим, и поред овога, он није нашао за потребу да у саму дефиницију предмета социологије укључи и категорију „друштвена промена”. Интересантно је код Гиденса и то што није доследан у навођењу редоследа фактора друштвене промене. Наиме, у издању исте књиге *Социологија* у 2001. години (четврто издање) редослед фактора друштвене промене је: физичко окружење (укључујући и економске чиниоце), политичка организација и културни чиниоци. У петом издању исте књиге (2006), без образложења мења овај редослед чиниоца који су утицали на друштвену промену. Тај промењени редослед гласи: културни фактори; физичко окружење, политичка организација (п. 46-47). Дакле, културни фактори са трећег места у четвртм издању, дошли су на прво место у петом издању његове *Социологије*.

Џејн Л. Томпсон и Џудит Присли у уџбенику *Социологија*, у дефиницији предмета социологије која битно не одступа од компонената Смелсерове дефиниције, ипак воде рачуна о „променама друштва”. Њихова дефиниција предмета социологије гласи:

„У самој једноставној формулацији социологија јесте проучавање сложених узајамних односа међу људима и друштвом, истраживање како људи стварају и мењају друштво и како друштво обликује понашање људи и њихове представе о себи” (Томпсон, Присли, 1998:7).

Ова дефиниција предмета социологије води рачуна о „мењању друштва”, односно о друштвеној промени и одговарајућа је Ансаровој дефиницији друштвене промене, која такође укључује оба приступа у обрнутом смеру: приступ „методолошког индивидуализма” (проучавање узајамних односа између људи и друштва; људи стварају и мењају друштво) и холистички приступ (друштво обликује понашање људи и њихове представе о себи).

Сложенија дефиниција предмета социологије коју износи Војин Милић садржи један облик друштвене промене – „друштвени развој”. Ова дефиниција гласи:

„Социологија је теоријска наука о систему односа који у друштву постоје, о облицима и делатностима у којима се друштвени живот испољава и његовим разноликим творевинама; а затим, о односима друштва према природи, у коју поред спољних природних услова спадају и биолошка својства човека као врсте и коначно наука о *друштвеном развоју* (курзив - П. Г.). Као теоријска наука социологија

тежи да о свим овим искуственим садржајима дође до теоријског, тј. општег и систематског сазнања. У овоме се састоји разлика између ње и опште историје, пошто се њихови искуствени садржаји подударају” (Милић, 1978: 234).

У ову, према приступу претежно холистичку дефиницију, укључен је ужи облик друштвене промене – „друштвени развој”. Међутим, не само на макро нивоу, него и на mezzo и микро нивоу друштва и степена социолошке теорије, у свим периодима се не одвија развој, него се и назадуге. На пример, Македонија и Србија назадовале су према висини друштвеног производа у односу на 1989. годину, јер је он још увек нижи у односу на годину пре распадања југословенске федерације. Затим; постоји динамика друштвених структура, где је, на пример, у Македонији скоро подједнако карактеристична друштвена покретљивост, али и друштвена имобилност или самообнављање (репродукција у Бурдијеовој терминологији). На пример, македонско друштво крајем 80-тих година прошлог века на макро нивоу показује паралелну тенденцију самообнављања друштвених слојева и друштвене покретљивости, с том разликом што је наглашенија тенденција самообнављања (51,1%) у односу на покретљивост (48,9%) као што то показују социолошка истраживања (Георгиевски, 1998: 305). Одатле је у дефиницију предмета социологије исправније укључити ширу категорију друштвене промене као конститутивног елемента од њеног ужег облика друштвеног развоја или било којег другог њеног ужег облика.

Поред укључења у дефиницију социологије категорије „друштвени развој”, Милићева дефиниција указује и на разграничења између социологије и опште историје са теоријског аспекта и холистичког приступа. Оно претходи Пасероном разграничењу између ових наука полазећи од приступа „методолошког индивидуализма”. Наиме, Жан Клод Пасерон сматра да „социолошко резонување неизбежно осцилира између експерименталног пола и историјског пола; између испитивања и историјског разумевања” (Passeron, 1991: 75). Конфронтирајући резултате испитивања и рефлексije шире о француском друштву као парцијално историјском друштву, социолошко разумевање извлачи његову оригиналност (Schnapper, 1999: 1).

Овим се долази до питања како различите теоријске парадигме у савременој социологији третирају друштвену промену.

Савремене теоријске парадигме о друштвеној промени

Одређени број социолога, одговор на актуелна питања о друштвеним променама тражи у радовима класичних социолога, као што то раде, на пример, француски социолози Филип Рејно и Лисјен Сев. Први у свом раду *Макс Вебер и дилеме о модерном резону* (1996) актуелизује Веберово схватање историјске и друштвене промене засновано на ретроспективним рачунима вероватноће – шта би било да није било... (тзв. мисаони експеримент), што се односи на ретроспективно реконструисање историјских догађаја, на пример, онај о Персијско-атинском рату: да ли би европски ток историје био такав какав је био да је у том рату победила Персија, а не Атина? (Raynaud, 1996). Лисјен Сев се, пак, обраћа Марксу у књизи *Да се мисли са Марксом данас* (2005) у којој апострофира фундаменталну критику капиталистичког система коју је извршио велики мислилац савременог света, критику која је веома актуелна за данашње облике неолибералног капитализма (Sève, 2004).

Други социолози одговоре на одређена питања о друштвеној промени траже у стандардним парадигматичним социолошким теоријама: у структуралном функционализму и еволуционизму; у теорији конфликта и у симболичком интеракционизму. Француски социолог Мишел Форсе (Forsé, 2000) ове теорије о друштвеној промени класификује у две основне и то на оне чији је фокус равнотежа (еквилибриум – функционалистичка и еволуционистичка теорија) и на оне о неравнотежи (теорија конфликта и теорија симболичког интеракционизма). Теорије о равнотежи садрже став да промене друштвеног система нису изазване ендогеним факторима, него, егзогеним и да је иманетна карактеристика друштвеног система да буде у равнотежи што се постиже усаглашеним функционисањем сваког дела тог система. Промене које настају унутар система нису значајне за његову радикалнију промену. Структурално-функционални нагласак на равнотежи (најбоља друштвена промена је никаква промена), како истиче амерички социолог Џорџ Хако (Huaco, 1986: 52) био је добро усклађен с интересима САД, тада „најбогатијим и најјачим царством на свету”. Опадање светске доминације САД седамдесетих година XX века коинцидирао је с губљењем најзначајније позиције структуралног функционализма у оквиру социолошке теорије (Ritzer, 1997: 62).

Ови ставови Хакоа и Рицера, поклапају се са тезом Е. Гулднера о кризи западне социологије, изнетој у његовој често цитираној књизи *Надолазећа криза западне социологије* (1971); криза која се све изгледније претвара у дуготрајнију, тј. која траје до данас.¹

¹ Довољно је да се погледају часописи Footnotes, Sociological Forum, American Sociologist итд. од деведесетих година прошлог века па да се нађу ставови и констатације о јасној свести о кризи америчке и шире западне социологије. Такво мишљење и за европску социологију деле

Супротно структуралном функционализму, представници теорије конфликта сматрају да друштвене промене настају под утицајем ендогених фактора, пре свега, на основу класне неједнакости и класне борбе (код представника марксистичке оријентације за које је класна борба мотор друштвених промена) или на основу интеракције међу индивидуама и микро-групама, на пример, као што је утакмица у каријери или у другим облицима интеракције (код представника симболичког интеракционизма). У првом је случају теорија агонистичка, у другом интеракционистичка (Forsé, 2000: 282).

Према М. Форсеу, теорије о неравнотежи почивају на четири принципа од којих сваки представља антитезу функционалистичкој парадигми. Он их формулише на следећи начин: 1) свако друштво је подложно процесу промена; 2) свако друштво манифестује у целини тензије или конфликте; 3) постоје елементи који природно доприносе дезинтеграцији или промени система и 4) свако друштво је засновано на принуди неких од његових чланова над осталима. Друштво је далеко од тога да буде систем спонтане равнотеже, оно је арена противречних сила које су некад невидљиве и које 'организују промену' (Ibid.).

Актуелизирање Марксове теорије друштвених противречности и класних конфликта може изгледати сувишно или неаргументовано, нарочито ако се има у виду да садашњи класни конфликти немају такве манифестне облике (што не значи латентно да не постоје) као 50-тих и 60-тих година прошлог века. Распадање партија левице у западним капиталистичким земљама као и отупљење оштрице синдикалних организација и покрета праћених централизацијом моћи политичких елита; јачање репресивних мера и поступака као и централизацијом и контролом средстава масовних комуникација и јавног мњења – снажно су утицали на јењавање манифестних облика класних сукоба. Међутим, на светлост су дана изашли видљивији етнички сукоби, мањинске и полне неједнакости и противречности, но и империјалистички или „глобализирајући ратови и ратови произишли из глобализације” (З. Бауман, 2001) који такође воде до радикалних промена појединих конкретних друштава, региона и света у целини у овој „другој модерни” (У. Бек) или у „постмодерни” (З. Бауман).

Међутим, иако супростављене, класичне теорије о друштвеној промени (структурални функционализам; теорија конфликта и симболичког интеракционизма), ипак један број социолога, као на пример, Ралф Дарендорф, Ерол Баби, Жан Мишел Бертло, сматрају да их треба узимати комплементарно, јер појединачно узето оне нису самодовољне у тумачењу друштвених промена.

Одређени број социолога, пак, незадовољних претходно наведеним социолошким теоријама у објашњењу одређених друштвених догађаја,

З. Бауман и Улрих Бек; видети интересантан чланак Врцана (Vrcan, 2005). Криза социологије је значајна метатеоријска тема и није циљ овог рада.

прибегава актуализацији тзв. теорије завере или стварању теорије средњег обима као што је теорија друштвене или културне трауме.

Теорија завере (конспирације) чији корени се могу пратити веома далеко, али све чешће се актуелизује 90-тих година XX века, добила је и академски статус. Тако, према *Daily Telegraph*-у (London, Oct. 5, 2005), на Дерби универзитету уведен је посебан курс наставе о теоријама завере у коме се проучава смрт Дијане, терористички напад 11-ог септембра у САД-у и новела Дона Брауна „Да Винчијев код”. Социолози на овом универзитету сматрају да се ширење теорије завере јавља због недостатка поверења у традиционалне религије и због пораста скептицизма у вези са политичарима. Циљ курса са овим теоријама, према Ендрју Вилсону, вишем предавачу социологије и популарне културе на Дерби универзитету јесте „да охрабримо индивидуе да слободно и критички размишљају о друштву које је комплексно и често контрадикторно” (Ibid.). Неповеће у политичаре довело је до атмосфере у којој се у сумњу доводе официјални извештаји о многим актуелним догађајима, као што су они претходно поменути. Сумња у нешто, нека је то и официјално, јесте први корак сваког научног сазнања. Одатле и Ендрју Вилсон напомиње да ће њихов рад на научном степену социологије охрабрити студенте да истражују официјалне и мање вероватне верзије из историје, са циљем да открију шта би оне могле да нам кажу о друштву и култури у којима живимо.

Свакако да ове теорије завере о догађајима који доводе до друштвених промена могу да имају само одређену хеуристичку димензију да би се трагало за подацима који нису познати, а постоје индиције да се могу сазнати. Због тога оне нису саме по себи експликативне, као што су класичне и стандардне социолошке теорије и не могу бити њихова замена.

Новија социолошка теорија о *културној трауми* стварана је и развијана крајем XX века међу социолозима Пјотра Штомпка, Нела Смелсера, Цефа Александера, Роја Ауермена, Берна Гизена и Бјорна Витрака. Шири текст о овој теорији објавио је Пјотр Штомпка у пољском часопису који излази на енглеском језику (Sztompka, 2000). Аутор овог ширег чланка објашњава да концепт „траума” (преузет из медицине и психијатрије) примењен на друштво почиње са реализацијом саме промене, независно од области које додирује, група на које утиче и чак независно од садржаја, она (друштвена промена) може да има супротне ефекте, може допринети да се изазову шокови и повреде друштвених и културних ткива. Фокус се усмерава од критике посебних и карактеристичних типова промена према узнемирујућим, деструктивним, шокирајућим последицама промена. Класична претпоставка да је промена аутогелична вредност коначно је оживела, фетиш о промени јесте поткопан, сматра Штомпка. Ту он укључује хипотезу да људи дају предност сигурности, предвидљивости, континуитету, рутини и ритуалима свог „животног света”. Ову теорију Штомпка анализира и проверава на

пољском искуству последњих деценија прошлог века. Најпарадоксалније и изазивачко је гледиште да чак и промене које су стварно корисне, добро дошле за људе који су о њима сањали и борили се – може се десити да су болне. Трауме које настају услед наглих друштвених промена могу бити економске, социјалне и културне. Најосетљивије и најдуготрајније су културне трауме које се теже и „лече”, напомиње Штомпка.

Интересантно би било да се ова теорија о културној трауми примени на друштва дуготрајне транзиције као што су балканска и посебно она која су прошла кроз вихор ратова и чији су грађани доживели све облике траума (економске, социјалне, политичке, културне, духовне).

Свакако да и ова теорија о културној трауми не може бити замена за савремене стандардне социолошке теорије о друштвеној промени, јер се она не бави узроцима, чиниоцима друштвене промене, него се бави последицама, и то последицама посебног типа као што је културна траума. Овај тип последица скоро да је занемарен у наведеним савременим социолошким теоријама о друштвеној промени. Одатле ова се теорија може успешно комплементарно третирати са теоријама неравнотеже, односно са теоријама конфликта и симболичког интеракционизма.

Обе теорије – завере и трауме, у концептуалном погледу још су у повоју. Неопходно је проширити њихов концептуални оквир, дефинисати кључне и остале концепте и повезати их у мрежу или шему; затим, изградити одговарајуће класификације или типологије и на крају искуствено их проверавати у појединим њиховим деловима и њих саме у целини. На тај начин ове теорије би биле корисније у социолошким истраживањима друштвене промене, па и у тумачењу, објашњењу и разумевању последица друштвене промене.

*Обнова социологије као критике друштва
и друштвене промене као и њене самокритике*

Дуготрајна криза социологије често се тумачи и недовољном дистинктивношћу према осталим друштвеним и хуманистичким дисциплинама као и све већим губљењем критичке оштрице према друштву и друштвеним променама, али и губљењем самокритичке димензије. Тако, социологија се понекад одређује као друштвена наука, други пут као хуманистичка дисциплина. Француски социолог Жан Франсоа Дортије покушао је да дефинише разлике између друштвених и хуманистичких наука и да одреди место социологије међу њима. Наиме, он указује да „на француским универзитетима термин ‘хуманистичке науке’ упућује на једно језгро формирано око психологије, социологије и антропологије”. Ту се понекад додају лингвистика и историја. ‘Друштвене науке’ више би означавале науке о друштву *stricto sensu*: економија, политичке науке, географија и поново социологија. Да би се именовано читав тај скуп наука, одељење Националног центра за друштвена

истраживања (CNRS) изабрало је термин ‘науке о човеку и друштву’. У САД-у где је термин хуманистичке науке веома мало употребљаван, од недавно се говори о *social and behavioral sciences*. Али, након овога од недавно скован је термин *social sciences* са тежњом да буде наметнут као еквивалент за хуманистичке науке (Dortier, 1998: 4). У ствари, употреба термина стварно не може бити ригорозна, сматра Дортије, јер би то представљало трасирање једне ригидне демаркације између подручја, поља компетентности, што не би било могуће, јер где почиње човек, где завршава друштво?, пита се Дортије.

У овом контексту, независно од Ж. Ф. Дортијеа, амерички социолог Н. Смелсер, сматра да је социологија према својој природи тродимензионална: она је симултано и урођено наука, хуманистика и уметност:

„... У току последњег века (20 век, П. Г.) највеће дебате и дилеме из наше области (социологије – П. Г.) које трају до данас могу се разумети са аспекта приближно три интелектуална погледа који симултано конституишу део њихове средине и део самих њих. Ово се може односити као научна, хуманистичка и уметничка оријентација” (Smelser, 1997: 18).

Смелсер не објашњава садржај овог тројства социологије и да ли су све три стране или оријентације социологије подједнако развијене. Ја ћу укратко покушати да реконструишем садржај и значај овог тројства социологије.

Социологија у својој „научној оријентацији” има своју епистемолошку основу и карактеристику, јер ствара ново знање или проверава постојеће на основу објективних, прецизних, систематских података и сазнања путем примене одговарајућих метода истраживања. Социологија настоји да испита каузалне односе између друштвених појава (друштвених група и њихових динамика), и тиме објасни њихов настанак и промене као и да разуме понашања и интеракције људи у одређеном друштвеном контексту. За ову научну оријентацију социологије може се навести низ доказа на основу досадашњих социолошких истраживања, почевши од класичних до најсавременијих, но у овом раду није то циљ. Поред овога, дистинктивност социологије као науке, према Анри Мандрасу, састоји се у проблематици којом се она бави. „Једна проблематика је социолошка”, сматра Мандрас, „у том смислу када она има за циљ да одвоји друштвене структуре, показујући како се ове структуре супростављају или се супротно придружују променама. Овај тип проблематике иде заједно са теренским радом. А то је врлина социолога. У овом смислу он је ближи етнологу, него економисти” (Mendras, 2000: 231).

„Уметничка оријентација” социологије све се више темељи на преферирању и развијању квалитативних истраживања. Извештаји ових истраживања садрже наративну анализу. Ова се анализа „ослања на литерарни рад – креативну селекцију посебних речи да би се приказала прича, описала ситуација, да се изнесе развој карактера и да се презентира драматични акценат, интрига или сумња” (Neuman, 2003: 449). Према познатим квалитативним методолозима Метју Мајлсу и Мајклу Хаберману, постоје алтернативе у

начину писања текстуалног садржаја резултата квалитативних истраживања. Тако они постављају питање: „да ли један извештај квалитативног проучавања може да буде лирска поема“? „Да“, одговарају они. „Да ли може да буде представљена под формом драме или комедије“? Технички „одговор вероватно је ‘да’, али применом критерија квалитативног проучавања“, одговарају они (Mils, Huberman, 2003: 545). Нојмен (Neuman) наводи књигу Дагласа Харпера (Harper) *Добра компанија* (1982) као пример оваквих извештаја. Наиме, књига садржи много фотографија са текстом. Фотографије дају визуелан попис ситуација описаних у тексту и представљају значење ситуација у смислу оних који су проучавани. Тако, написи са теренског истраживања појавили су се у облику ових фотографија, сценарија за драму или за документарни филм (Neuman, 2003: 479).

Дакле, истраживачки извештај неког квалитативног истраживања је веома сличан некој врсти литерарног, уметничког дела. Исто тако литерарно, уметничко дело које је аутор радио са социолошком имагинацијом наликује тексту извештаја квалитативног истраживања. У овом смислу добро се уклапа став књижевног критичара Романа Ролана који се, да парафразирам, састоји у томе да је он за економске (па и друштвене) проблеме Француске у то време сазнао више из књижевних дела Оноре де Балзака него из радова тадашњих економиста.

У својој „хуманистичкој оријентацији“, социологија тиме што проучава човека, његову интеракцију са осталим људима у одређеном друштвеном контексту, помаже да се одређени његови проблеми доводе до нивоа јавности, а тиме и да се ти проблеми решавају. То посебно долази до изражаја у акционо-оријентисаним социолошким истраживањима. Социолошка активност шире, и социолошко истраживање посебно, јесте једна врста друштвене комуникације. А без ове друштвене и јавне комуникације животни проблеми човека и друштвених сегмената не могу се дијагностицирати, истраживати и решавати. Хуманистичка оријентација социолога тражи њихов ангажман. Ту социологија излази из позиције вредносно-неутралне науке. Као илустрација ове хуманистичке оријентације у савременим условима може послужити ангажман Пјера Бурдијеа који, поред осталог поставља следећи захтев социологији: она треба да дозволи разоткривање стратегија доминације. Тиме се, социолог, сматра Бурдије одаје двојном задатку; научном раду, но истовремено суочава се са политичким импликацијама у мери у којој се он сукобљава са свим друштвеним чиниоцима који свесно или несвесно теже ка очувању постојећег реда. Овај политички позив социологије почива на једној посебној дефиницији политичког делања: политичко поље јесте поље симболичке продукције у коме су чиниоци у борби наметања категорија визије и подела друштвеног света са циљем да се одржи доминација структуре моћи над доминираним. Са ове тачке гледишта, социолошко истраживање и описивање друштвених односа није једноставно подношење научног извештаја него

инструмент за ослобађање доминираних, омогућујући да њихову судбину узму у своје руке. У овом смислу, социологија може да буде гарант контроле моћи за демократију: симболичком насиљу она супроставља контра симболичко насиље, сматра Бурдије (наводи се према Vonnewitz, 2002: 15-16).

Такав се ангажман и схватање социологије не може остварити, нити замислити без критике друштва и друштвене промене, но и без метасоциолошке критике. Критика је заједнички именоване наведеног тројства социолошких оријентација. Она је иманентна свакој друштвеној науци и хуманистичкој и уметничкој дисциплини, пре свега социологији. Класично поимање друштвене науке као критике друштва, но и као метанаучне карактеристике, дао је Карл Маркс у писму Ругеу од септембра 1843. године:

„Ако конструирање будућности и проглашење готових решења за сва времена није наша ствар, онда је утолико сигурније шта треба да извршимо у садашњости, – ја говорим *о безобзирној критици свега постојећег*, безобзирној у двојном смислу: та се критика не боји сопствених закључака и не одступа испред сукобљавања са постојећим властима... Ми смо дужни исто тако да обратимо пажњу и на другу страну, на теоријску егзистенцију човека; дакле, да религију, науку итд. учинимо *предметом наше критике*” (Маркс-Енгелс, 1961: 53-54).

Из наведеног текста јасно се види се да безобзирна критика свега постојећег односи, пре свега на критику постојеће друштвене збиље и друштвених промена и са једном двоструком осмишљеношћу – критика која се не боји сопствених резултата или закључака (чиме се избегава самоцензура аутора који врши ту критику) и критика која не одступа под притиском и сукобљавањем са постојећом структуром моћи (чиме се избегава да аутор критике упадне у воде апологије). Други аспект или димензија Марксовог концепта „безобзирне критике” је друге, метанаучне природе и односи се на критику или прецизније на самокритику науке (пре свега мисли се на друштвену науку). Он је скоро подједнако развио обе стране свог поимања критике и друштвене збиље и друштвених промена као и критику појединих схватања у филозофији и друштвеним наукама, пре свега у економским учењима, на тај начин стварајући своја оригинална филозофска, економска и социолошка дела. У тим делима може се наћи безброј примера и систематских излагања резултата обе стране критике: критике капиталистичке збиље или капиталистичке економске формације друштва и критике различитих теоријских схватања и емпиријских истраживања, у шта овде, због простора и циља рада се не може улазити.²

² Овде се не ради о односу према Марксу као према икони, односно да је све оно што је написао истинито и актуелно, него се ради о ономе што је у његовом делу од трајније вредности; дакле, о ономе што је у његовом делу још живо и подстицајно, на пример, као што је његов критички приступ према друштву у коме се живи и шире према капиталистичкој формацији друштва и његовим променама, али је реч и о његовом метанаучном аспекту,

Међутим, у бившим југословенским условима, средином 60-тих година прошлог века, прва страна Марксовог појма безобзирне критике свега постојећег је доживела редукцију, тј. да она важи за капиталистичку формацију, а не и за „социјалистичко” друштво. Као што је познато, ову редукцију без образложења извео тадашњи идеолог Едвард Кардељ у књизи *Белешке о нашој друштвеној критици* (1966). Он је такође померио тежиште Марксове критике свега постојећег према будућности. "Она несумњиво мора изражавати друштвени циљ који је израз друштвено-економских и политичких интереса и тежњи радних људи..." (Кардељ, 1966: 108).

Метанаучна страна Марксовог концепта критике није била довољно уочена и актуелизирана. Ипак, у периоду 60-тих година у социологији англосаксонских земаља обе стране концепта критике се афирмишу. Тако, Питер Бергер, почетком 60-тих година пише књигу *Позив за социологију* (1963), тврдећи, поред осталог да „акт цивилизирања ума у нашој епохи долази из модерне, нарочито са благовременим обликом критичког мишљења, што називамо социологијом”. Међутим, касније због дуготрајне кризе социологије и друштва у Америци, Бергер сматра да је социологија изневерила очекивања и почетком 90-тих година 20. века пише рад *Социологија: Опозив?* (*A Disinvitation to Sociology*, 1992).

Средином 70-тих година Т. Б. Ботомор објавио је књигу *Социологија као друштвена критика* (1975), истичући, при том, још у *Уводу* да се једна од позитивних и радикалних особина социологије као науке састоји у непрекидној критици свих постојећих друштвених теорија, укључујући ту и свакодневне погледе на друштво који обликују практични живот. Ипак, Ботомор не остаје само на истицању метасоциолошког аспекта критике, него инсистира и на критици друштва и друштвене промене, што је на прагу Марксовог вишедимензионалног концепта „критике”.

Да би социологија изашла из дуготрајне кризе, све се више схвата потреба за продубљењем критиком друштва, друштвене промене и противречног процеса глобализације на трагу и у двојном смислу Марксове критике свега постојећег, али и у метасоциолошком смислу – критике саме социологије у њеној тространој природи: као науци, хуманистици и уметности, да употребим Смелсерову терминологију.

У овом контексту укратко ћу указати на два утицајнија гледишта савремене социологије: Зигмунта Баумана и Улриха Бека. Наиме, Бауман сматра да се социологија треба све више окретати од модернизма ка постмодернизму, тако постајући „социологија постмодернитета”. Ту се ради о двема

односно о критици философије, науке и посебно друштвених наука. Значај и актуелност оног живог и подстицајног у Марковом делу потврђују и недавно пронађени и необјављени радови Маркса, који се сада први пут објављују као посебна књига његових сабраних дела. Уређивач ове књиге означава Маркса као "последњег универзалног научника и мислиоца". Свакако, на исти начин треба приступати и осталим класицима социологије и друштвених наука.

великим и значајним друштвеним променама. Прво, реч је о заокрету од капитализма који је усредоточен на производњу и на рад, према савременом капитализму који је усредоточен на потрошњу. То доводи до помака у двоструком смислу: прво, у знаку темељне друштвене децентрализације рада. Посреди је капитализам који нема више ни неку макроструктуралну потребу за културом, нити у функцији друштвене интеграције, па ни у функцији прибављања потребног легитимитета његовим кључним институционалним аранжманима (наводи се према Vrcan, 2005: 163). Бауман критику модерне усмерава према холокаусту (Аушвицу) и Гулагу као феноменима који припадају модернитету, као и према неуспеху, краху комунизма као кључне идеје „скицираног друштва”. Бауман експлицитно истиче да неуспех комунизма јесте неуспех модерне и модернитета; неуспех идеје о друштву као људској творби, по којој се друштвена збиља може свесно обликовати према људским нацртима и намерама (Ibid.). Одатле Бауман извлачи закључак да се социологија мора усмерити доследном критичком промишљању, о томе како је било могуће да дође до Аушвица и до Гулага у контексту модерне. Он у свом раду *Холокауст и модернитет*, поред осталог, истиче да је до холокауста дошло због бирократије и њене послушности, оспоравајући тиме Веберову тезу о њеном рационалном деловању.

Бауман настоји да развије метасоциолошки аспект критике, тј. критике социологије. То његово настојање кулминира у кључном закључку да је досадашња социологија била конципирана и практикувана у основи на двострук начин: прво, као ‘законодавна наука’ на подлози и у спрези с такозваним ‘законодавним разумом’ и, друго, као интерпретирајућа социологија. У првом случају социологија по правилу нуди своје услуге моћницима у друштву као ‘цртач нацрта’ оних услова који ће осигурати предвидљиве обрасце понашања – те као зналац који даје упуте за рационалност у служби, влашћу промовисаног друштвеног поретка (Ibid., 2005). Наравно, да се у оваквој оријентацији социологије губи критичка карактеристика било да се „боји сопствених закључака”, било да се боји сукобљавања са постојећом структуром моћи (власти), да употребим Маркову терминологију. У другом случају, социологија се нуди као арбитар и судија у сукобима између ривалских концепција људске ситуације, као снабдевач истине „о правим изворима” људског деловања и судбине, те тако као водич до истинске слободе и рационалног живљења, поистовећеног с применом циљева и ефикасношћу делања (навод према Vrcan, 2005: 164). Полазећи од овог другог случаја, Бауман се залаже за социологију која ће, прво, напустити идеју „привилегираног” или сугерираног знања, тј. једне једине праве интерпретације која има право све алтернативе себи самој прогласити неваљанима; друго, која ће до краја прихватити плурализам са свим његовим последицама укључивши доследно прихватање и мноштеност интерпретација или „когезистенцију

ривалних знања, „као конститутивну карактеристику битка као таквог”, и треће, која ће одбити просуђивати у стварима лаичког знања... (Ibid., 165).

У овим метасоциолошким ставовима о социологији постмодернитета провејава дух постмодернистичке методологије и истраживања и битно одступа од Марксовог метанаучног схватања критике, тј. да треба водити бригу да предмет критике буде наука, у конкретном случају социологија. Говорити о плурализму интерпретација и не прихватити ни једну као надмоћнију над другом, то значи да социолог или било који други друштвени научник не може јасније да изгради своје гледиште на основу критике осталих гледишта или интерпретације као и на основу истраживања о истом предмету. По мом мишљењу, такав начин практикурања социологије неће помоћи да она изађе из дуготрајне кризе.

Улрих Бек (Beck) не говори о постмодерној, него о другој модерној у којој ће се социологија обликовати на темељу критичког, али и реалистичког односа према друштвеној збиљи. То значи да ће се социологија обликовати, најпре, као „транснационална наука”, ослобођена „методолошког национализма” (изједначавање националне државе са друштвом, што је карактеристика социологије прве модерне која је означена као „контејнер теорије о друштву”), и потом „као наука о збиљи” која успева открити нове појмовне (концептуалне) оквири или старе да их на нов начин интерпретира (шире код Vrcana, 2005: 160-161). Међутим, таква социологија се може обликовати на темељу *критичке рефлексije*. Најпре, критичке рефлексije о великим променама епохалних размера, које су се већ догодиле, или се сада догађају и на приземним нивоима друштвеног живота дилем света. То су промене у склопу заокрета од прве у другу модерну, те у знаку упоредних процеса индивидуализације и глобализације који воде и до практичне транснационализације и практичне космополитизације оних друштвених повезаности у крилу којих данашњи људи директно све више живе своје животе на нивоу свакидашњице (Ibid.). У овом смислу Бек констатује да све више и више појединаца привређује интернационално, ради интернационално, воли се интернационално итд., но Бек заборавља или неће да констатује да се људи интернационално убијају и „чисте” у „глобализирајућим ратовима” и у „ратовима произашлим из глобализације”, да употребим Бауманову терминологију.

Према Беку, социологија треба да одбаци размишљање о „зомби категоријама”, категорије или концепте треба редефинисати и створити нове концепте у контексту друге модерне. Оштрицу критичке рефлексije социологије треба усмерити према узгредним, али већ видљиво катастрофичним последицама процеса модернизације, у којем је капитал главни актер и који се одвија у знаку диктата светског капитала и доминације савременог „турбокапитализма”. Ако Бауман страхује у постмодерној од појаве нових холокауста и гулага, Бек страхује, у другој модерној, од појаве нових Чернобила, различите врсте – од климатских, еколошких до економских и политичких.

О овој критичкој рефлексiji Улриха Бека о затворености социологије унутар држава нације, називајући је као „контејнер теорије о друштву”, други пут као „методолошки национализам” (Бек, 2002: 48-49) и напуштање промишљања у „зомби категоријама”, такође се може критички промишљати или извршити критику критичке критике.

Један вид такве могуће критике Бекових критичких рефлексija може се скицирати и таксативно изнети (због ограничења простора) у следећим тачкама:

1. Ако је исправно Беково гледиште да се социологија као наука затворила у националне границе (пример у изразима, немачка социологија, француска социологија итд.), и да не треба мешати категорије националне државе и грађанског друштва, ипак већина земаља и посебно европска глобална друштва функционишу као државе-нације, и та карактеристика савремених друштава се не може занемарити као предмет или једна од проблематике социолошког истраживања, а тиме и критичке рефлексije. Узгред да напоменем, да се једна од четири карактеристике западне цивилизације које набраја Анри Мандрас односи на „пут који је прошла Европа од феудализма до државе-нације...” (Mendras, 2004: 10).

2. У Бековој критичкој рефлексiji о космополитском усмерењу социологије, тј. у проучавању глобализма и глобализације и доминације светског капитала као и последица које из тих противречних процеса произлазе што је исправно, али чини се да Бек запоставља или игнорише идиосинкратност појединих конкретних глобалних друштава (њихов географски положај, топониме, обичаје, начин културног живљења као и оно што се тешко може дефинисати а ла Хегел – „дух народа”). То је онај амалгам који формира идентитет појединаца и колективитета укључујући ту и нацију. У дугогодишњем проучавању друштва западне цивилизације Луј Дирн (псеудоним за групу социолога окупљених око Анри Мандраса), према речима Мандраса (Mendras, 2000: 229), то што је њега изненадило јесте крајња различност Западне Европе, која егзистира не само међу нацијама него и у оквиру сваке од европских нација. Супротно некима који мисле, различност (у смислу наведене идиосинкратности) није препрека европској изградњи; колико то изгледало парадоксално, ова изградња учвршћује различитости, сматра Мандрас.

3. Свакако да Бек има право када каже да социолошке категорије, концепте, треба редефинисати или стварати нове у зависности од истраживања збиље и друштвене промене. Али да ли по сваку цену треба одбацити старе појмове или концепте без битне промене кључног односа компонената или димензија у пракси? Не изгледа сасвим оправдано а са новим концептом може се ући у воде оксиморона. Дефинисање концепата и њихово повезивање у шему или мрежу ствара социолошку теорију у смислу Мертоновог указивања. Један од концепата Бековог критичког промишљања друге модерне „светско друштво” (наслов његове познате књиге „Светско ризично друштво”)

није довољно прецизно дефинисан и више наликује на оксиморон. Наиме, ако је карактеристика савремених глобалних друштава све већег повезивања и међусобна зависност, то не значи да је створено светско друштво; супротно, продубљује се јаз између Севера и Југа, између сиромашних и богатих земаља (сиромашне земље из дана у дан постају сиромашније, а богате земље све богатије); даље, постојање тенденција доминације глобализирајућих земаља и непоштовања међународног правног поретка – не указује да се може конструисати концепт „светско друштво”.

Један сличан оксиморон који је пре више од деценије ушао некритички и у социологију јесте концепт „људски капитал”. Социолог Ален Бир с правом доводи у питање овај концепт, означавајући га оксимороном. „Они који радну снагу описују изразом ‘људски капитал’ хоће на тај начин да убеди и себе и запослене раднике да свако од њих, са својом радном снагом, носи у себи ‘капитал’ (Bihl, 2007: 28). На сваком је, дакле, да се понаша као капиталиста чији је ‘капитал’ ништа друго до његова сопствена личност. Сви су капиталисти, сви подузетници... Тај цинизам и незнање имају за циљ да људе убеди да су, ако остану без посла или се нађу на *робуји*, привременог посла, сами одговорни за такво стање (Ibid.).

Овде се поставља питање: да ли се у условима неолибералног капитализма битно променио темељни однос најамног рада и капитала да би се могло приступити мењању или редефинисању концепта? Само приступ критичке теоретизације кључних друштвених односа и промена може довести до успешног редефинисања постојећих концепата или до стварања нових као и применом индуктивне и дедуктивне истраживачке стратегије, користећи, при том, и интуицију. Кант је говорио: „Без интуиције концепт је празан; без концепта интуиција је слепа”. Ја имитирам и наглашавам да, без безобзирне критике свега постојећег и ригорозног третмана емпиријске искуствене евиденције, социологија је само празна спекулација као и без метасоциолошке критике и постављања питања о смислу друштвене чињенице и њене концептуалне теоретизације, социологија није више од слепо књиговодствене активности.

Можемо се сложити са ставом Гордона Маршала "социологија се појављује као покушај да се нађе смисао дубоке трансформације традиционалних у модерна друштва, а како се та промена наставља тако на значајности добија питање о разумевању друштвене промене. Од сада, социологија је и вероватно тако ће остати, атрактивна и унутрашње подељена дисциплина која привлачи велику дозу критицизма, нарочито оних који су из било којих разлога најотпорнији на друштвену промену" (Marshall, 1998: 630) с том примедбом да критицизам или прецизније социолошка критика није резервисана само за оне социологе који су "најотпорнији на друштвену промену", него и према друштву, и према самој социологији као науци, јесте или би требало да буде иманентна њихова карактеристика.

Литература

- Ansart, P., 1999, „Changement social”, en: *Dictionnaire de sociologie* (sous la Direction de A. A. Koun et P. Ansart), Paris: Le Robert/Seuil.
- Berger, P., 1963, *Invitation to sociology - A Humanistic Perspective*, New York: Anchor Books.
- Berger, P., 1992, „Sociology: A Disinvitation?” in: *Society*, November/December-1992.
- Bihir, A., 2007, „Capital... HUMAIN”, *Le Monde diplomatique*, Décembre.
- Bonnewitz, P., 2002, Pierre Bourdieu, vie, œuvres, concepts, Paris: Ellipses.
- Bottomore, T., 1975, *Sociology as Social Criticism*, (Korišćen prevod na tadašnji srpsko-hrvatski jezik - Sociologija kao društvena kritika - 1977, Zagreb: Naprijed).
- Bryman, A., 2001, *Social Research Methods*, Oxford: Oxford University Press.
- Cabin, Ph., 2000, ‘Introduction général-Les trajectoires de la sociologie, en: *La Sociologie, histoire et idées*, Paris: Editions sciences humaines.
- Dortier, F. J., 1998, *Les sciences humaines*, Paris: Editions sciences Humaines.
- Forsé, M., 2000, „Les theories du changement social, en: *La Sociologie - histoire et idées* Paris: Editions sciences Humaines.
- Giddens, A., 2006, *Sociology* (fifth edition), Cambridge, Polity Press.
- Gouldner, A., 1971, *The Coming Crisis of Western Sociology*, London: Heinemann.
- Huaco, G., 1986, „Ideology and General Theory: The Case of Sociological Functionalism” *Comparative studies in Society and History*, No. 28, pp. 34-54.
- Кардељ, Е., 1966, Белешке о нашој друштвеној критици, Београд: Култура.
- Marshall, G., 1998, *Dictionary of Sociology* (Second Edition), Oxford: Oxford University Press.
- Mendras, H., 2000, „Structures et dynamiques des sociétés, (Entretien avec Henri Mendras), En: *Sociologie, Histoire et idées*, Paris: Editions Sciences Humaines,
- Mendras, H., 2004, *Europa i Europljani – Sociologija Zapadne Evrope*, Zagreb: MASMEDIA
- Miles, B. M., Huberman, A. M., 2003, *Analyse des données qualitatives*, 2e edition, Bruxelles: De Boeck Universite
- Милић, В., 1978, *Социолошки метод*, Београд: Полит
- Neuman, L. W., 2003, *Social Research Methods (Qualitative and Quantitative Approaches)*, Fifth edition, Boston, New York: Allyn and Bacon.
- Passeron, Cl. J., 1991, *La raisonnement sociologique*, Paris: Nathan.
- Поповић, М., 1974, *Проблеми друштвене структуре*, (Друго проширено издање), Београд: БИГЗ.
- Raynaud, Ph., 1996, *Max Weber et les dilemmes de la raison modern*, Paris: Quadrige/ Presses universitaires de France
- Ritzer, G., 1997, *Suvremene sociologijske teorije*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Schnapper, D., 1999, *La compréhension sociologique*, Paris: Presses universitaires de France.
- Sève, L., 2004, *Penser avec Marx aujourd’hui (Marx et nous)*, Paris: La Dispute.
- Smelser, N., 1997, *Sociology as science, Humanism and Art*, in: Erikson, K., *Sociological Visions*, Boulder, Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, Inc. N.Y.
- Sztompka, P., 2000, „The Ambivalence of Social Change: Triumph or Trauma?”, *The Polish Sociological Review*, No. 3, pp. 275-290.
- Vrcan, S., 2005, „Suvremeni prijepori oko sociologije: Ulrich Beck, Zygmunt Bauman i Ernst Gellner, *Revija za sociologiju*, no. 3-4, str. 157-169.
- Бауман, З., 2001, „Вошните в ерата на глобализацијата”, *Социологически проблем*, 1-2, (София).

- Бек, У., 2002, *Што е глобализация, Заблудите на глобализма – одговори на глобализацијата*, Софија, КХ.
- Георгиевски, П., 1998, „Структура на општеството”, у: *Социологија* (редактор Б. Петроска), Скопје: НИП Студентски збор.
- Маркс, К., -Енгелс, Ф., 1961, *Од раните трудови*, Скопје: Култура.
- Смелзер, Н., 1998, *Социологија*, Москва: „Феникс“.
- Томпсон, Л. Х., Пристли, И., 1998, *Социологија*, Москва: „Инициатива“ Львов.

Petre Georgievski

Sociology as Criticism of the Social Change

Summary

It is proceeded from the thesis in this work that the social change is an ontological category and it is necessary as a component to be a constitutional part of the definition of the subject of sociology. Sociology has been created as a separate science at the crossroads of the transition from traditionalism to modernism which is characterized by an industrial revolution, political and intellectual one (victory of rationalism, science and positivism).

In this text, then follows a short review of the theoretical paradigmas on the social change, as the classical ones (of the structural functionalism and evolutionism, theory of conflicts and symbolic interactionism), as well as those of academic actualization of “the theory of conspiracy” and the theory of cultural change (P. Sztompka).

The third part of the article refers to the actualization of the Marx’s concept of criticism of everything that exists and the meta-scientific aspect of the criticism of sociology. In this context the triple nature of sociology is being considered (N. Smelser): sociology as a science; as a humanistics and as an art. A number of sociologists, beginning from the 70-es of the last century up to now, argue about a crisis of sociology, and others argue about the connection of the crisis of the society and the crises of the current world. The criticism of sociology as well as the criticism of second modern (U. Beck) or postmodernism (Z.Bauman) is considered in the third part of this article.

Key Words: Sociology, Social Change, Criticism of Social Change, Metasociological Aspect of the Criticism